

FORMY OCHRONY PRZYRODY W WOJEWÓDZTWIE ŚLĄSKIM

Damian Czechowski, Przemysław Skrzypiec – Regionalna Dyrekcja Ochrony Środowiska w Katowicach

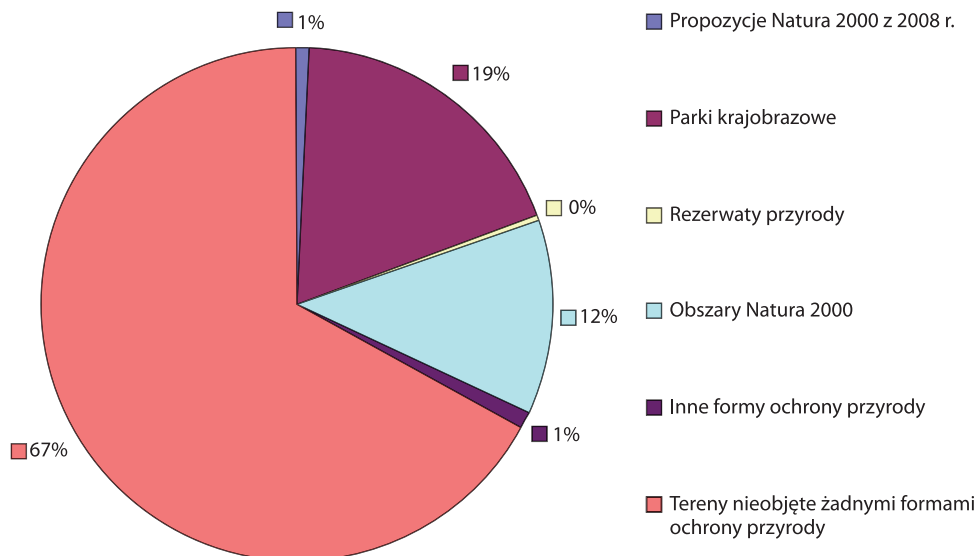
Województwo śląskie zwykle kojarzy się mieszkańcom reszty kraju z terenami zdegradowanymi w wyniku długoletnich działań przemysłu, gdzie trudno by szukać miejsc o wyjątkowych walorach przyrodniczych, krajobrazowych oraz siedlisk rzadkich gatunków roślin i zwierząt.

Intensywne zagospodarowanie dużych połaci województwa śląskiego na przestrzeni stuleci wywarło ogromny wpływ na obecny stan zachowania przyrody ożywionej. Obszary, które z różnych względów nie zostały zagospodarowane na potrzeby przemysłu i rolnictwa stanowią obecnie najcenniejsze z punktu przyrodniczego miejsca, które objęto różnymi formami ochrony przyrody. Uzupełniają je często tereny, które kiedyś zagospodarowane, zostały pozosta-

wione same sobie, gdzie przyroda wkracza na nowo tworząc zbiorowiska wtórne, cenne z przyrodniczego punktu widzenia.

Istniejące formy ochrony przyrody w województwie śląskim z wyszczególnieniem rezerwatów przyrody i obszarów Natura 2000 zostały przedstawione na mapie 1.

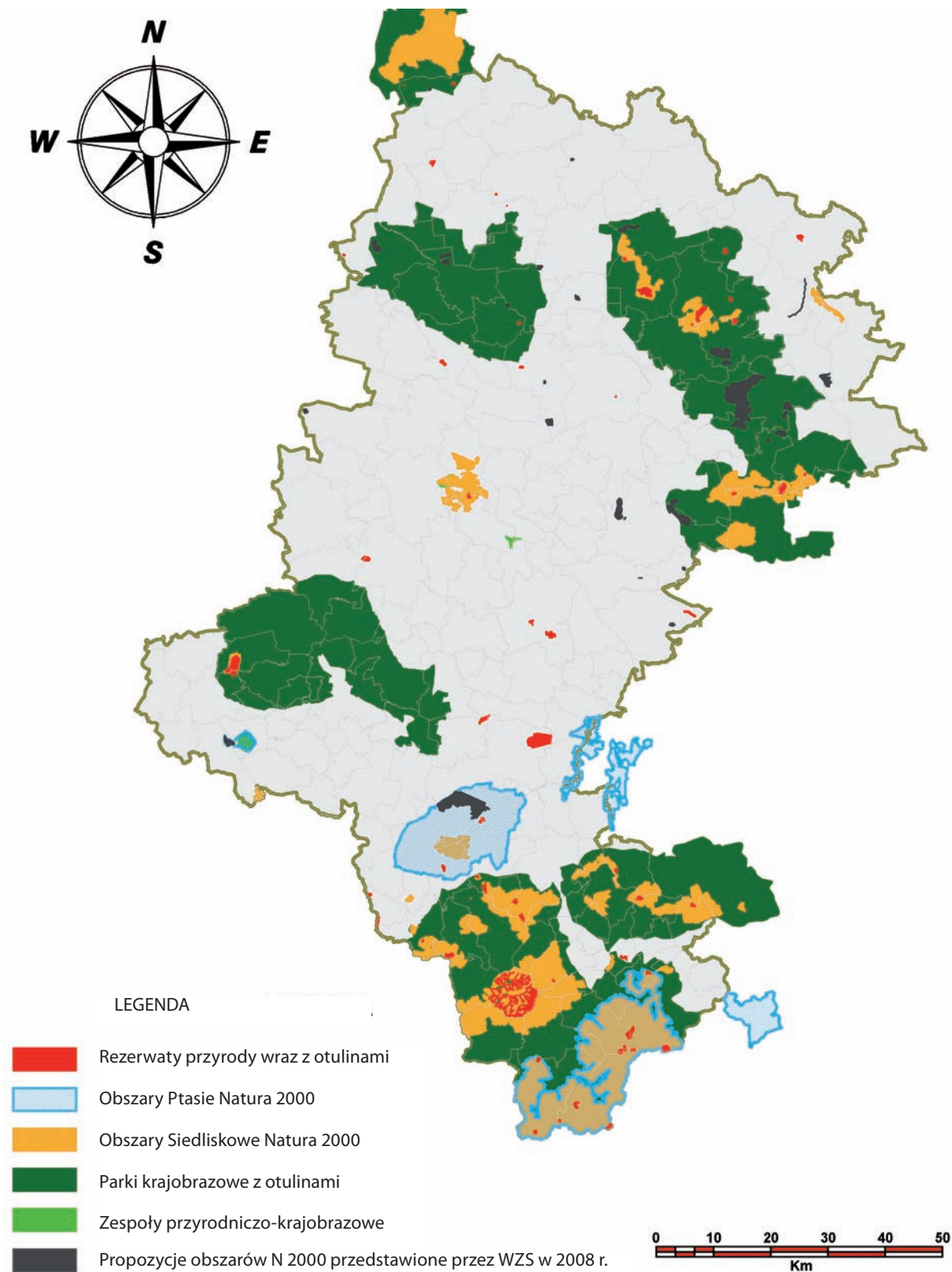
W związku z wejściem w życie Ustawy z 3 października 2008 r. o udostępnianiu informacji o środowisku i jego ochronie, udziale społeczeństwa w ochronie środowiska oraz o ocenach i oddziaływaniu na środowisko zmianie uległo szereg kompetencji dotyczących działania Wojewódzkiego Konserwatora Przyrody (obecnie Regionalnego Konserwatora Przyrody) oraz kompetencje organów dotyczące ustanawiania form

Wykres 1. Podział województwa śląskiego pod względem obszarów chronionych

ochrony przyrody na terenie województwa. Obecnie Regionalny Dyrektor Ochrony Środowiska jest odpowiedzialny za realizację zadań związanych z ochroną rezerwatów przyrody, obszarów Natura 2000 i ochroną gatunkową. Nadzór nad parkami krajobrazowymi

oraz obszarami chronionego krajobrazu sprawuje sejmik województwa śląskiego. Opiekę nad pozostałymi formami ochrony (pomniki przyrody, stanowiska dokumentacyjne, użytki ekologiczne, zespoły przyrodniczo-krajobrazowe) pełnią samorządy gmin.

Mapa 1. Rozmieszczenie form ochrony przyrody w województwie śląskim

1. Rezerваты przyrody

Rezerwat przyrody to forma ochrony, która obejmuje obszary najlepiej zachowane pod względem przyrodniczym, o szczególnych walorach krajobrazowych i kulturowych, ważne dla ochrony cennych siedlisk przyrodniczych oraz rzadkich gatunków roślin i zwierząt.

Rezerваты przyrody odzwierciedlają różnorodność przyrodniczą województwa śląskiego, na terenie którego utworzono 64 takie obiekty o łącznej powierzchni 4076,7 ha. Najwięcej rezerwatów występuje w Beskidach oraz na Wyżynie Krakowsko-Częstochowskiej. Najstarszymi rezerwatami są „Borek” i „Wielki Las” utworzone w 1953 roku i znajdujące się w powiecie częstochowskim, a najmłodszymi „Lipowska” w powiecie żywieckim i „Las Dąbrowa” w powiecie gliwickim, utworzone w 2008 roku.

Ze względu na przedmiot ochrony utworzono w województwie śląskim rezerваты faunistyczne, krajobrazowe, leśne, torfowiskowe, florystyczne, wodne i przyrody nieożywionej. Najwięcej jest rezerwatów leśnych np. „Barania Góra”, „Las Murckowski” „Cisy w Hucie Starej”, „Sokole Góry”, „Bukowa Góra”. Do naj-

Fot. 1. Rezerwat przyrody „Grapa”

ciekawszych rezerwatów możemy zaliczyć rezerwat torfowiskowy „Rotuz”, rezerwat faunistyczny „Żubrowisko”, rezerwat przyrody nieożywionej „Góra Zborów”, czy rezerwat wodny „Dolina Żabnika”. Należy pamiętać, że na terenie rezerwatów można poruszać się wyłącznie po wyznaczonych szlakach i trasach nar-

2. Parki krajobrazowe

Zgodnie z zapisami ustawy o ochronie przyrody z 16 kwietnia 2004 roku park krajobrazowy obejmuje obszar chroniony ze względu na wartości przyrodnicze, historyczne i kulturowe oraz walory krajobrazowe w celu zachowania i popularyzacji tych wartości w warunkach zrównoważonego rozwoju.

Na terenie województwa śląskiego znajduje się 8 parków krajobrazowych, z czego 3 położone są częściowo na terenie sąsiednich województw. Od 1 stycznia 2000 roku parki krajobrazowe tworzą Ze-

spół Parków Krajobrazowych Województwa Śląskiego z siedzibą w Będzinie. Są to: Park Krajobrazowy „Beskidu Małego”, Park Krajobrazowy „Beskidu Śląskiego” i „Żywiecki Park Krajobrazowy”, Park Krajobrazowy „Cysterskie Kompozycje Krajobrazowe Rud Wielkich”, Park Krajobrazowy „Lasy Nad Górną Liswartą”, Park Krajobrazowy „Orlich Gniazd”, Park Krajobrazowy „Stawki”, „Załęczański Park Krajobrazowy”. Ogółem parki te zajmują 2296,69 km², co stanowi ponad 18,5% powierzchni województwa śląskiego.

Tabela 1. Parki krajobrazowe województwa śląskiego

Nazwa parku krajobrazowego	Pow. w km ²	Powierzchnia otuliny w km ² (obszar chronionego krajobrazu)
Cysterskie Kompozycje Krajobrazowe Rud Wielkich	493,9	140,10
PK Beskidu Małego	165,40	102,43
PK Beskidu Śląskiego	386,20	222,85
PK Lasy nad Górną Liswartą	387,31	124,03
PK Orlich Gniazd	483,88	600,85
PK Stawki	17,32	24,34
Załęczański PK	8,77	27,17
Żywiecki PK	358,70	186,00

3. Obszary chronionego krajobrazu

Tą formą ochrony obejmowane są obszary z różniącym się krajobrazem o zróżnicowanych ekosystemach, które pełnią rolę korytarzy ekologicznych, pomiędzy innymi formami ochrony, których wartość ocenia się również ze względu na możliwość zaspokajania potrzeb związanych z turystyką i wypoczynkiem. Zgodnie z prowadzonym przez Regionalną Dy-

rekcję Ochrony Środowiska w Katowicach rejestrem form ochrony przyrody, na terenie województwa śląskiego utworzono 7 obiektów tego rodzaju. Najstarszym, powołanym w 1980 roku jest Obszar Chronionego Krajobrazu Parku Krajobrazowego Orlich Gniazd, a najmłodszym Obszar Chronionego Krajobrazu Meander rzeki Odry utworzony w 2004 roku.

4. Obszary „Natura 2000”

Europejska sieć Ekologiczna „Natura 2000” powstała jako odpowiedź na konieczność zachowania cennych, rzadkich i zagrożonych siedlisk oraz gatunków występujących w krajach wspólnoty europejskiej. Podstawowym celem ochrony na obszarach „Natura 2000” jest utrzymanie siedliska i gatunków objętych ochroną w stanie co najmniej wyjściowym, umożliwiającym im samodzielne przetrwanie obecnie i w przyszłości.

Sieć Natura 2000 utworzono w myśl przepisów europejskich: dyrektywy Rady 79/409/EWG z 2 kwietnia 1979 r. w sprawie ochrony dzikich ptaków i dyrektywy Rady 92/43/EWG z 21 maja 1992 r. w sprawie ochrony siedlisk przyrodniczych oraz dzikiej fauny i flory. Przepisy te znalazły swoje odzwierciedlenie w prawie krajowym, przede wszystkim w ustawie z 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody.

Na terenie Europy wyróżniono 9 regionów biogeograficznych, z czego dwa występują w Polsce i w województwie śląskim: region alpejski i region kontynentalny. Biorąc pod uwagę wspomniane dyrektywy, sieć Natura 2000 tworzą dwa typy obszarów: obszary specjalnej ochrony ptaków (OSO) i specjalne obszary ochrony siedlisk (SOO).

Zgodnie z obowiązującymi przepisami, na dzień dzisiejszy na terenie województwa śląskiego wyznaczono 5 ostoi ptasich. Ponadto Komisja Europejska uznała za mające znaczenie dla Wspólnoty 17 obszarów siedliskowych. Łączna powierzchnia obszarów „Natura 2000” w województwie śląskim wynosi 1479,66 km², co stanowi prawie 12% jego powierzchni. Największą powierzchnię obszary „Natura 2000” zajmują na południu województwa obejmując większą część Beskidów oraz na Wyżynie Krakowsko-Częstochowskiej i terenach z nią sąsiadujących.

Realizując zalecenia Komisji Europejskiej dotyczące wyznaczania sieci NATURA 2000, w 2008 roku na zlecenie Ministerstwa Środowiska przeprowadzono weryfikację kompletności sieci NATURA 2000 pod

kątem występowania we właściwym stanie zachowania określonych siedlisk i gatunków wymienionych w Załączniku I i II Dyrektywy Siedliskowej. Weryfikacji dokonywali eksperci dobrani w zależności od analizowanych siedlisk i gatunków, którzy pracowali w ramach Wojewódzkiego Zespołu Specjalistycznego. Wyniki tych prac będą podstawą do podjęcia decyzji o ewentualnym wyznaczeniu nowych ostoi (tabela 2).

Tabela 2. Nowe propozycje Obszarów Natura 2000 będące wynikiem prac WZS w 2008 roku

Nazwa Obszaru	Powierzchnia całkowita obszaru (ha)
Poczesna koło Częstochowy	39,16
Bagno w Korzonku	12,21
Łąki w Śliwie	22,35
Bagno Bruch koło Pyrzowic	102,37
Torfowisko przy Dolinie Kocinki	12,94
Stawiska	6,63
Las koło Tworkowa	115,07
Lipienniki w Dąbrowie Górniczej	296,5
Torfowisko Sosnowiec-Bory	2,00
Buczyny w Szypowicach i Las Niwiski	256,09
Zbiornik Goczałkowicki - Ujście Wisły i Bajerki	1700,38
Źródła Rajeczniczy	207,95
Białka Lelowska	7,23
Hubert	33,73
Łęgi w lasach nad Liswartą	234,68
Przełom Warty koło Mstowa	100,64
Walaszczyki w Częstochowie	39,98
Dolina Górnej Pilicy	11548,39
Dolina Małej Panwi	1170,94
Ostoja Kroczycka	1391,16
Łąki w Sławkowie	173,20
Dolna Soła	645,02

Prace WZS województwa śląskiego wykazały rejon istotne dla występowania siedlisk i gatunków wymienionych w Załączniku I i II Dyrektywy Siedliskowej. Zasadność włączenia omawianych obszarów do sieci „NATURA 2000” oraz proponowany przebieg granic będzie przedmiotem weryfikacji przeprowadzanej na szczeblu krajowym przez Instytut Ochrony Przyrody PAN w Krakowie w uzgodnieniu z Generalną Dyrekcją Ochrony Środowiska. Ostateczna decyzja o wyznaczeniu ww. ostoi, w tym ustalenie przebiegu jej granic, zostanie podjęta w oparciu o wyniki ww. weryfikacji.

Fot. 2. Dolomity w Bytomiu - na pierwszym planie stanowisko dokumentacyjne „Błachówka” na terenie Obszaru Natura 2000 Podziemia Tarnogórsko-Bytomskie – widoczne oba wyrobiska dolomitów w okolicy wlotów do korytarzy (projekcja 3D satelita IKONOS)

5. Pomniki przyrody

Pomnikami przyrody mogą być pojedyncze twory przyrody ożywionej i nieożywionej lub ich skupiska o szczególnej wartości przyrodniczej, naukowej, kulturowej, historycznej bądź krajobrazowej, które wyróżniają się indywidualnymi cechami wśród innych tworów. Pomnikami przyrody mogą być okazałe drzewa i krzewy, źródła, wodospady, wywierzyska, skałki, jary, głazy narzutowe i jaskinie. Na terenie województwa śląskiego utworzono do tej pory około 1400 pomników przyrody. Dominującymi obiektami są pojedyncze drzewa i grupy drzew. Spośród najciekawszych pomników przyrody wymienić można lipę drobnolistną o obwodzie 11 m w Cielętnikach, gmina Dąbrowa Zielona, dęby „Mieszko” i „Przemko” o obwodach 850 cm i 550 cm w Kończycach Wielkich, gmina Hażlach, wielogatunkową aleję składającą się z 308 drzew przy ul. Łowieckiej w Pszczynie, Aleję Dębową w Chybiu, grupę 10 dębów szypułkowych „Dęby nad Wierciwą” w Poniku, gmina Janów, jaskinia „Salmopolska” w Wiśle-Malinie, jaskinia „Trzy Kopce” w Szczyrku, głaz narzutowy o obwodzie 450 cm w Pogórzcu, gmina Skoczów, głaz narzutowy o obwodzie 645 cm w Kochcicach, gmina Kochanowice, Skały Rzędkowickie w gminie Włodowice, skały „Na Kobylej” w Wiśle, wodospad na potoku Sopotnia Wielka w Sopotni Wielkiej, gmina

Jeleśnia, źródło „Pani Halskiej” w Sokolnikach, gmina Niegowa, źródło „Spod brzozy” w Żarkach.

Fot. 3. Lipa drobnolistna w Cielętnikach - obwód 11 m

6. Stanowiska dokumentacyjne

W celu ochrony przyrody nieożywionej obejmuje się ochroną m.in. ważne pod względem naukowym i dydaktycznym miejsca występowania formacji geologicznych, nagromadzeń skamieniałości lub tworów mineralnych. Miejsca takie zwane są stanowiskami dokumentacyjnymi przyrody nie-

ożywionej. W granicach województwa śląskiego znajduje się 7 obiektów tego typu, m.in. wyrobiska powierzchniowego dolomitu „Błachówka” w Bytomiu, kamieniołom piaskowców karbońskich w Łaziskach Górnych i jaskinia „Wiercica” w Ostrężniku, gmina Niegowa.

7. Użytki ekologiczne

Użytki ekologiczne tworzy się w celu ochrony obszarów pełniących funkcję ekologiczną dla zachowania różnorodności biologicznej. Mogą to być np. bagna, starorzecza, śródleśne oczka wodne, wydmy, zadrzewienia śródpolne, zabytkowe parki, stanowiska chronionych gatunków roślin i zwierząt. W województwie śląskim utworzono 71 użytków ekologicznych, np. ekosystemy hydrogeniczne „Starorzecze przy kościele w Rudach”, gmina Kuźnia Raciborska; torfowisko Dubiele w Koszęcinie; ujście cieku wodnego „Żabiniec” w Bielsku-Białej; „Las na Górze Hugona” w Świętochłowicach; eutroficzna młaka górska „Hala Cebulowa” w Sopotni Wielkiej, gmina Jeleśnia; bagno „Misiowa” w Koniecpolu; „Śródleśne łąki w Starych Maczkach” w Sosnowcu; skały krasowe „Góry Towarne”, gmina Olsztyn.

Fot. 4. Użytek ekologiczny Bagno koło Mikołeski

Fot. 5. Rosiczka okrągłolistna na użytku ekologicznym w Herbach – roślina charakterystyczna dla zbiorowisk torfowiskowych

8. Zespoły przyrodniczo-krajobrazowe

Zespołami przyrodniczo-krajobrazowymi są fragmenty krajobrazu naturalnego i kulturowego zasługujące na ochronę ze względu na ich walory widokowe lub estetyczne. Zgodnie z prowadzonym przez Regionalną Dyрекcyję Ochrony Środowiska w Katowicach rejestrem form ochrony przyrody, na terenie województwa śląskiego istnieje 17 zespołów przy-

rodniczo-krajobrazowych. Największym obiektem tego typu jest zespół przyrodniczo-krajobrazowy „Dolina Wapienicy” o powierzchni około 1519,02 ha położony w Bielsku-Białej. Natomiast najmniejszym - zespół przyrodniczo-krajobrazowy „Bluszcze na Górze Zamkowej” o powierzchni 0,4164 ha położony w Cieszynie.

Fot. 6. Aleja dębowa w Chybiu

Fot. 7. Aleja klonowa w Złotym Potoku

